

Nieuwe Rode Lijst vissen Nederland

Lichte verbetering voor zoetwatervissen

Frank Spikmans & Jan Kranenbarg

Rode Lijsten worden opgesteld om te signaleren hoe het gaat met een bepaalde soortgroep: welke soorten zijn verdwenen of bedreigd en welke niet? Bedreigde soorten vragen extra aandacht van beleid en beheer, zodat hun achteruitgang kan worden gestopt. Sinds 1 januari 2016 is een nieuwe Rode Lijst van kracht van zowel zoetwater- als zeevissen. RAVON heeft de analyses voor de aan zoetwater gebonden vissoorten uitgevoerd. De belangrijkste resultaten daarvan laten we hier zien.

Beschouwde soorten

Alleen soorten die zich in Nederland na 1900 minimaal gedurende tien opeenvolgende jaren hebben voortgeplant komen voor op de Rode Lijst. Opvallende afwezigen in deze nieuwe Rode Lijst zijn daardoor de paling, Atlantische steur, elft en zalm (planten zich niet in Nederland voort). Om de mate van bedreiging van deze soorten in beeld te brengen zijn ze wel beschouwd volgens de criteria van de internationale IUCN Red List. Ook de vlagzalm staat niet op de Rode Lijst omdat de voortplantingspopulatie van deze soort voor 1900 uit Nederland verdwenen is. Van de uitheemse soorten worden alleen de

soorten die Nederland op eigen kracht bereikt hebben beschouwd. Soorten die zijn geïntroduceerd door de mens, zoals zonnebaars en hondsvij, kunnen niet op de Rode Lijst komen.

Bepaling Rode Lijststatus

De Rode Lijststatus hebben we bepaald op basis van de zeldzaamheid en de trend van een soort. Dit gebeurt op basis van het aantal bezette atlasblokken (5x5 km) en het aantal voortplantende individuen als daar voldoende informatie over beschikbaar is. Voor het bepalen van de zeldzaamheid is gebruik gemaakt van de gegevens uit de periode

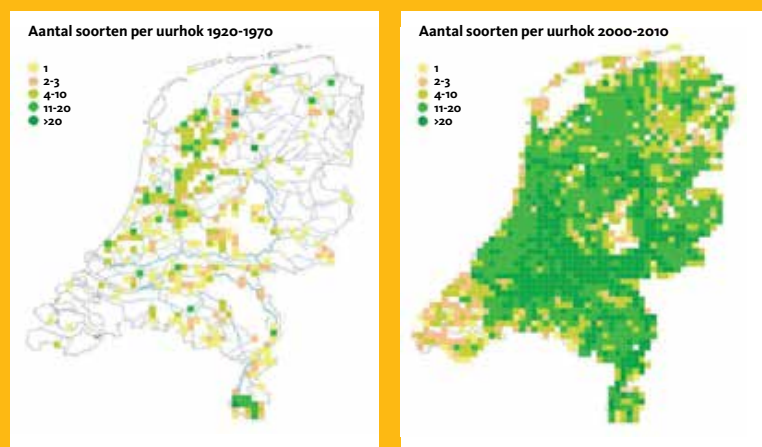
De bittervoorn is niet langer een bedreigde soort. (Foto: Jelger Herder)

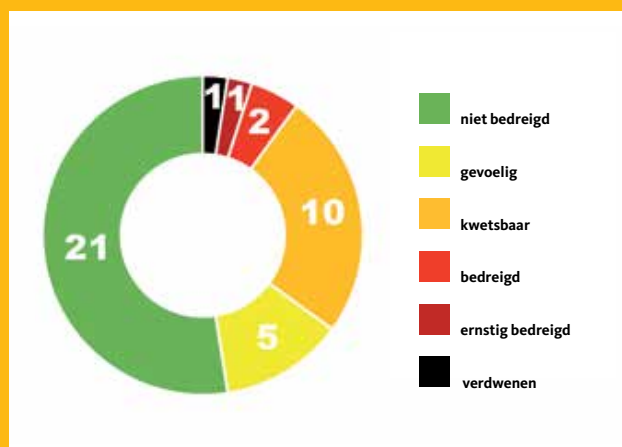
2000-2010. De trend is bepaald door de actuele situatie (periode 2000 – 2010) te vergelijken met de referentiesituatie in 1950. Omdat historische visgegevens erg beperkt zijn is hierbij gebruik gemaakt van gegevens over een langere periode (doorgaans 1920 – 1970), die als representatief voor de referentiesituatie gezien worden. Voor de actuele situatie is gebruikt gemaakt van gegevens van Rijkswaterstaat, Sportvisserij Nederland, de Nationale Databank Flora en Fauna en de RAVON databank. Deze geven tezamen een goed beeld van de actuele verspreiding van zoetwatervissen (figuur 1). De gegevens uit de referentieperiode bleken erg incompleet te zijn (figuur 1). Vroeger waren natuurwaarnemers en ichtyologen vooral geïnteresseerd in de zeldzamere soorten en de vissoorten die van economisch belang waren. Voor deze soorten konden belangrijke aanvullingen op de reeds bekende gegevens gehaald worden uit oude jaargangen van natuurtijdschriften zoals De Levende Natuur, Het Natuurhistorisch Maandblad, Vanellus en Natura. Voor de meeste soorten was de historische informatie zo beperkt, dat verschillende alternatieve methoden toegepast zijn om een realistischere vergelijking tussen referentiesituatie en de actuele te kunnen maken. Deze methoden zijn beschreven in het achtergronddocument Zoetwatervissen van de Rode Lijst (Kranenbarg & Spikmans, 2013).

De **fint**, heeft de status **verdwenen** uit Nederland omdat er niet langer sprake is van duurzame voortplanting in ons land. Voor deze soort, die leeft langs de kustzones en in de brakwaterzone van riviermondingen en de rivieren optrekt om zich voort te planten, vormt het ontbreken van geschikte paaigebieden een grote belemmering. Deze gebieden bevonden zich oorspronkelijk bovenstrooms van de Biesbosch, en verdwenen als gevolg van de aanleg van de Haringvlietdam. Hoewel er in het benedenrivierengebied weer incidenteel paaiende (rakkende) finten zijn waargenomen, is er geen bewijs dat dit al tien opeenvolgende jaren plaatsvindt en ook jonge dieren worden nauwelijks aangetroffen. Natuurlijke zoet-zout overgangen zijn ook van belang voor de Atlantische steur, zalm, elft en paling, die niet voor de Nederlandse Rode Lijst beschouwd zijn omdat ze zich niet in ons land voortplanten. Op basis van de IUCN criteria zijn ze verdwenen (Atlantische steur), ernstig bedreigd (elft en paling) en bedreigd (zalm).

De **kwabaal** heeft inmiddels de status **ernstig bedreigd** bereikt, op de vorige Rode Lijst was dit nog bedreigd. Er resteren tegenwoordig nog maar enkele voortplantingspopulaties en de soort is vrijwel verdwenen uit beeksystemen. Kwabaal is voor de opgroei van de

Figuur 1. Vergelijking van de beschikbare verspreidingsgegevens van zoetwatervissen in de historische referentieperiode (1920-1970) en de actuele periode (2000 – 2010).

Figuur 2. Aantal soorten per Rode Lijstcategorie.

De nieuwe Rode Lijst

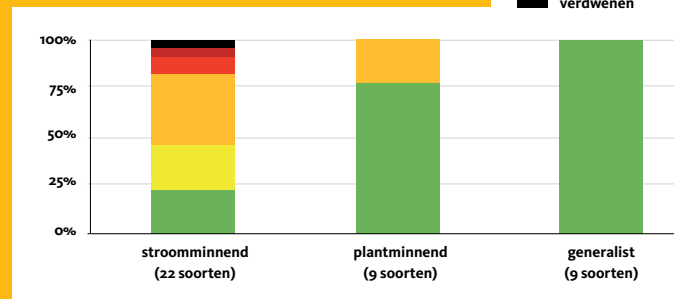
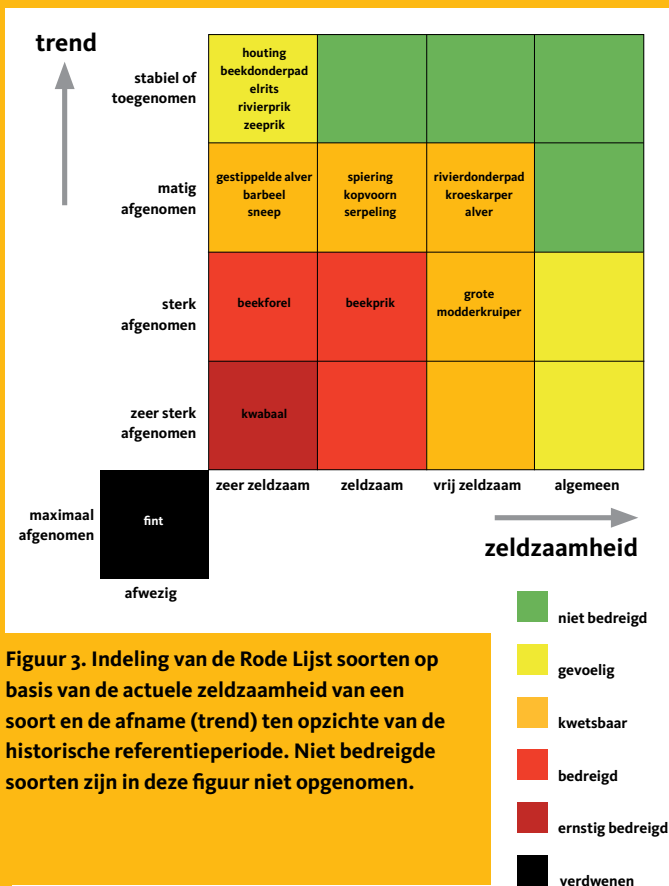
Veertig soorten zoetwatervissen zijn beschouwd voor de nieuwe Rode Lijst. Daarvan hebben 19 soorten (47,5%) een Rode Lijststatus gekregen (figuur 2). Eén soort (fint) is verdwenen, 18 soorten zijn in meer of mindere mate bedreigd en 21 soorten belanden in de categorie niet bedreigd.

Van de bedreigde soorten verkeren de kwabaal, beekprik en beekforel in de meest zorgwekkende situatie (figuur 3). Ze zijn alle drie zeldzaam en sterk achteruitgegaan. Opvallend is dat een groot deel van de stroomminnende soorten op de Rode Lijst staat (figuur 4). Met de soorten die we rekenen tot de generalisten (zoals de baars en pos) en plantminnende soorten (zoals zeelt en snoek) gaat het opvallend beter; ze zijn grotendeels niet bedreigd.

jongen afhankelijk van ondiepe overstromingsvlaktes. Het is hierbij van groot belang dat deze langdurig onder water staan, zodat de eitjes en larven tot wasdom kunnen komen. De natuurlijke waterpeilfluctuaties die hiervoor zorgden, zijn langs veel riviersystemen en polderwateren verdwenen. In de vorige eeuw was de soort lokaal nog zeer talrijk, zo blijkt wel uit een anekdote van een Friese beroepsvisser: "Toen de waterstand nog hoog was en er geen kunstmestrijk water door het gebied stroomde, kwam het wel voor dat de kwabaal in zo'n groten getale door de duikers trok, dat deze hiermee verstopt raakten."

De **beekprik** en (beek)**forel** die afhankelijk zijn van relatief schone en natuurlijke beken hebben de status **bedreigd**. Door het normaliseren van beken en watervervuiling zijn deze soorten in het verleden op relatief veel plaatsen verdwenen.

Ook veel van de soorten met de status **kwetsbaar** (gestippelde alver, serpeling, kopvoorn, barbeel, sneep, alver, rivierdonderpad) of **gevoelig** (beekdonderpad, elrits, rivierprik, zeeprik, houting) zijn sterk afhankelijk van stromend water. Ze stellen relatief hoge eisen aan de waterkwaliteit en de hydromorfologie van rivier- en beeksystemen en zijn door het normaliseren van het waterlopen en de aanleg van stuwen sterk achteruitgegaan. Vooral het verdwijnen van ondiepe, snelstromende voortplantingshabitats en ondiepe, langzaamstromende opgroeihabitats hebben hierbij een rol gespeeld.

Grote modderkruiper en **kroeskarper** (beiden **kwetsbaar**) zijn de enige plantenminnende soorten die op de Rode Lijst staan. Voor deze soorten zijn wateren met een brede riet- en plasdraszones belangrijk. Door het ontbreken van natuurlijke peilfluctuaties is dit habitattypelangs veel wateren verdwenen.

De kwabaal heeft inmiddels de status ernstig bedreigd. (Foto: blikonderwater.nl)

Er is één soort waarvan de Rode Lijststatus mogelijk het gevolg is van klimaatsveranderingen. Het gaat om de **spiering** (**kwetsbaar**), die bij hogere watertemperaturen een verminderde voortplanting laat zien. Hiernaast is er één soort, waarvan de achteruitgang veroorzaakt wordt door de concurrentie met uitheemse vissoorten. Het gaat om de **rivierdonderpad** (**kwetsbaar**) die met name in het rivierengebied verdrongen wordt door uitheemse grondelsoorten uit de Ponto-Kaspische regio.

Veranderingen ten opzichte van de vorige Rode Lijst

De eerste Rode Lijst Zoetwatervissen is opgesteld in 1997 en herzien in 2004 (Staatscourant, 2004), waarbij een aantal vissoorten (paling, zalm, elft, zeeforel, rivierprik, zeeprik, houting) van de lijst verwijderd zijn omdat ze zich niet in Nederland zouden voortplanten. De vergelijking van Rode Lijsten is lastig, door veranderingen in de beschikbaarheid van gegevens en door andere analysemethodieken. Om de vergelijking zo goed mogelijk te kunnen maken is de Rode Lijst van 2004 opnieuw bepaald met de methode die is gebruikt voor de huidige Rode Lijst (figuur 5).

Er staan zes nieuwe soorten op de nieuwe Rode Lijst: twee soorten (spiering en alver) omdat ze achteruitgegaan zijn, twee soorten (rivierprik en zeeprik) omdat gebleken is dat ze zich in Nederland voortplanten, een nieuw erkende soort (beekdonderpad) en een teruggekeerde soort (houting). De bittervoorn en kleine modderkruiper staan niet langer op de Rode Lijst omdat deze veel wijder verspreid zijn dan eerder vermoed. Op de oorspronkelijke (dus niet door ons gereconstrueerde) Rode Lijst uit 1997 stonden ook vetje en winde, maar deze worden tegenwoordig als niet bedreigd beschouwd.

De vergelijking laat zien dat er zes soorten minder bedreigd, en drie soorten meer bedreigd, zijn. Het totaal aantal soorten met de status bedreigd en verdwenen uit Nederland is afgenomen. Dit duidt erop dat maatregelen als waterkwaliteitsverbeteringen en beekherstel, die de afgelopen decennia zijn uitgevoerd, hun vruchten beginnen af te werpen. Om de visgemeenschap op het niveau van de referentiesituatie te krijgen, zijn verdere herstelmaatregelen noodzakelijk.

		Nieuwe Rode Lijst					
Gereconstrueerde Rode Lijst 2004	verdwenen	ernstig bedreigd	bedreigd	kwetsbaar	gevoelig	niet bedreigd	niet beschouwd
	extinct			gostiopelede alver	houting		
	ernstig bedreigd		forel (beek)	"soorten vooruitgegaan"			
	bedreigd		kwetsbaar	beekprik	elma		
	kwetsbaar			barbeel, grote modderkruiper, kapvoorn, kroeskarper, rivierdonderpad, serpeling, snoep		bittervoorn, kleine modderkruiper	
	gevoelig	"soorten achteruitgegaan"					
	niet bedreigd			alver, spiering		baars, bempje, blankvoorn, brasem, driedoornige stekelbaars, meerval, karper, kolblei, pos, rietvoorn, riviergrondel, snoek, snoekbaars, tiendoornige stekelbaars, vetje, winde, zeelt	lot
	niet beschouwd				beekdonderpad, rivierprik, zeeprk	roefblei, witvinggrondel	eift, paling, steur, vlagzalm, zalm, forel (zee)

Figuur 5. Vergelijking van de gereconstrueerde Rode Lijst uit 2004 met de nieuwe Rode Lijst vissen.

Dankwoord

We danken de leden van de begeleidingscommissie: Dick Bal (Directie Natuur, Landschap en Platteland, Ministerie van EZ), Hans de Jongh (IUCN), Arco van Strien (CBS), Willie van Emmerik (Sportvisserij Nederland) en Tom Buijse (Deltares).

Summary

New Red List for the freshwater fish of the Netherlands: a slight improvement

The Red List status of forty freshwater fish species that regularly reproduce in the Netherlands was re-assessed; for each species both trend and status were considered according to national criteria. The results show that *Alosa falax* is extinct, *Lota lota* critically endangered and *Salmo trutta* and *Lampetra planeri* endangered. Furthermore, ten species proved to be vulnerable, five susceptible and twenty-one not threatened. Rheophilic species that are dependent on hydromorphologically intact, running waters are relatively more threatened than generalist and limnophilic species. We reconstructed the previous Red List using our current methods. Comparing the data of the two lists, we showed that there are now six species that are less threatened and three species more threatened than in 1997. In general, habitat restoration and the improvement of water quality are having a beneficial effect on Dutch freshwater fish.

Literatuur

Kranenburg, J. & F. Spikmans, 2013. Achtergronddocument Rode Lijst Vissen 2011. Zoetwatervissen. Stichting RAVON, Nijmegen. Te vinden als pdf op www.ravon.nl.
Staatscourant, 2004. Besluit Rode lijsten flora en fauna. Jaargang 2004, nummer 218.

Frank Spikmans & Jan Kranenburg

RAVON, Postbus 1413, 6501 BK Nijmegen, f.spikmans@ravon.nl, j.kranenburg@ravon.nl

De spiering gaat van niet bedreigd naar kwetsbaar. De achteruitgang wordt mogelijk verklaard door opwarming van het water, waardoor het voortplantingssucces verminderd. (Foto: Jelger Herder)

